

Friedrich-Wilhelm von Herrmann, Francesco Alfieri, *Martin Heidegger: Adevărul despre Caietele Negre*, traducere din germană de Dragoș Grusea, Paul Gabriel Sandu și Alexandru Bejinariu; cu o prefață de Arnulf Heidegger și o postfață de Hermann Heidegger, Oradea: Ratio et Revelatio, 2021, 454 p., ISBN 978-606-9659-14-4

Din anul 2014, când au început să apară în cadrul *Opere complete* ale lui Martin Heidegger, *Caietele negre* au stârnit o furtună de luări de poziție, articole, cărți, conferințe și congrese. În ianuarie 2022, deci foarte recent, a apărut și ultimul volum din aceste *Caiete*, astfel încât cititorii au acum acces la toate caietele personale ale lui Heidegger, publicate în volumele 94–102 din *Opere complete*.

Despre ce e vorba în aceste volume? Dacă editorii știau la ce să se aștepte în cazul celorlalte manuscrise heideggeriene, în privința acestor texte nu s-a știut nimic până în 2013, deoarece Heidegger a stipulat în mod expres ca editura să le publice la finalul seriei *Opere complete* și ca nimeni să nu aibă acces la ele până în momentul editării lor. Heidegger a dorit, se pare, ca ele să fie citite *după* studierea cursurilor și textelor ce urmau să fie, și ele, publicate postum.

Este vorba de 34 de caiete cu copertă cerată, de culoare neagră – de unde și denumirea lor, cam amenințătoare, de „caiete *negre*” (aici aș critica opțiunea de a capitaliza „negre” în traducerea românească a titlului, întrucât majuscula accentuează inutil această culoare funebră). În ele, Heidegger a notat între anii 1930–1970 gânduri cu un caracter mai personal decât în celelalte scrieri ale sale. Ceea ce frapează în cazul lor este tocmai nota accentuat personală, arătând un gânditor racordat la evenimentele istorice, extrem de preocupat de destinul germanilor, al Occidentului, Rusiei și Americii, traversând stări de spirit diverse.

E dificil de spus de ce a ținut Heidegger să includă în *Opere complete* și aceste notații personale, unele după mai bine de 80 de ani de la redactare. Să fi vrut oare să ne arate prin ce hăuri întunecate a putut trece un gânditor german în istoria spirituală a secolului al XX-lea? Ce erori pot pândi gândirea atunci când se lasă captivată de mari scheme dualiste („grecii și germanii” *versus* restul Occidentului)? Ce prăpastie se cascadează între gândirea celor mai abstracte concepte (ființa și neființa, omul, nimicul, destinul Occidentului, adevărul etc.) și realitatea concretă, istorică, în continuă devenire?

Caietele negre au stârnit, cum spuneam, o furtună de reacții, mai ales în anii 2014 și 2015, atunci când au apărut primele patru volume de notații (vol. 94–97), din perioada 1931–48. Ceea ce a pus pe jar comunitatea de specialiști, dar și publicul mai larg, sunt mai ales cele aproximativ 14 notații despre evrei (*Juden*), evreitate (*Judentum*, *Judenschaft*), caracterul evreiesc (*das Jüdische*) și evreitatea mondială (*Weltjudentum*), toate datând aproximativ din anii 1938–44. În ele, Heidegger pune în legătură evreii cu termeni precum *Weltlosigkeit*, „lipsă de lume”, *Bodenlosigkeit*, „lipsă de sol” (vol. 95), *Rechenfähigkeit*, „capacitatea de a calcula/socoti”, *rechnerische Begabung*, „a fi dotat cu talent calculatoriu” (vol. 96), *Prinzip der Zerstörung*, „principiu al distrugerii” (vol. 97). Afirmările acestea sunt făcute în contextul ideatic mai larg al sfârșitului metafizicii occidentale, pe care Heidegger o vede a fi dominată, de la grecii antici încoace, de *Machenschaft*, i.e. de o tendință de a gândi ființa în genere și ființa omului pornind de la „a fabrica” (*machen*). În acest context, evreii apar ca responsabili, la sfârșitul modernității, de expansiunea maximă a fabricabilității și calculabilității a oricui. Totuși, trebuie precizat că în *Caiete* cel mai adesea sunt pomenite alte entități în sânul cărora *Machenschaft* ajunge la apogeu: Anglia, America, capitalismul și bolșevismul, cărora din 1936 li se adaugă și național-socialiștii. Este frapant faptul că, adesea, Heidegger pune evreitatea (*Judentum*) în

legătură cu creștinismul, părând să identifice evreitatea cu însăși esența creștinismului (ca și cum venirea lui Cristos nu ar fi schimbat ceva esențial în sânul evreității) și cu însăși esența metafizicii occidentale (voi reveni asupra acestor lucruri). Toate aceste idei sunt complet noi pentru cititorii lui Heidegger, deoarece în toate textele publicate până în 2014 nu există nici măcar un rând despre evreitate (și extrem de puține despre toate acele concepte colective precum Anglia, America, Rusia, bolșevism etc.).

Sunt lesne de înțeles stupefacția și indignarea publicului în fața acestor notații. Au apărut imediat luări de poziție critice în literatura de specialitate. Ceea ce a dat întregii probleme o dimensiune senzațională a fost faptul că însuși editorul *Caietelor negre*, Peter Trawny, a publicat – simultan cu apariția primelor trei volume, în 2014 – propria lui interpretare despre aceste notații referitoare la evreitate. Teza sa, venită de la însuși editorul *Caietelor*, a setat cumva perspectiva de lectură. Cartea lui Trawny, *Heidegger și mitul conspirației evreiești mondiale* (apărută la editura Klostermann, cea care publică și *Opere complete* ale lui Heidegger), susține că la Heidegger putem vorbi de un „antisemitism înscris în istoria ființei” (*seinsgeschichtlicher Antisemitismus*). Cu alte cuvinte, teza lui Trawny este că, în anii 1938–44, Heidegger privește evreitatea într-o perspectivă antisemită, considerându-i pe evrei responsabili din punct de vedere metafizic (deci într-un sens profund istoric, ontologic) de sfârșitul metafizicii, prin fabricabilitate și calculabilitate. În această lumină, nu mai este o diferență netă între evrei și național-socialiști, în măsura în care ambele tabere sunt moduri în care *tehnica* ajunge să domine totul: fie pe o filieră mai filosofică, în cazul evreilor – datorită creștinismului activ atât în comunism-bolșevism (chiar dacă pe ascuns), cât și în capitalismul din Anglia și America (pe față); fie pe o filieră imperialist-rasist-biologă și instrumentalizată în mașinăria de război, în cazul național-socialiștilor. Mai mult, Heidegger consideră că național-socialiștii, fiind mai primitivi din punct de vedere filosofic, nu sunt până la urmă decât marionetele puterii ubicue a evreității. (Voi reveni la aceste idei în finalul textului de față.) Cartea lui Trawny susține așadar că la începuturile gândirii cu privire la depășirea metafizicii și la esența tehnicii a lui Heidegger se află „un resentiment antisemit”, de care Heidegger se eliberează mai târziu, când introduce ideea lui *Ge-stell* (1953) și renunță să mai gândească în „colective” („germanii” topindu-se și ei, la fel ca „bolșevismul” sau „capitalismul” sau „evrei”, în *das Planetarische*, în dimensiunea planetară a metafizicii occidentale). Lui Trawny i s-a alăturat, prin alte două cărți, Donatella di Cesare (Univ. Sapienza, Roma): *Heidegger e gli ebrei. I. „Quaderni neri”* (2014), *Heidegger & Sons. Eredită e futuro di un filosofo* (2015), care susține că la Heidegger ar fi vorba de același antisemitism latent, filosofic, care continuă vechea linie a antisemitismului latent al filosofiei germane de la Kant încoace.

Acestei interpretări i s-a opus François Fédier, traducător francez al unor volume din Heidegger și cel care a coordonat, până la moartea sa în 2021, traducerile franceze din Heidegger. În cadrul unui important colocviu, intitulat *Heidegger et les juifs* (ianuarie 2015, Paris), Fédier a susținut în conferința lui, *Heidegger et le monde juif*, că, dimpotrivă, nu poate fi vorba de antisemitism în cazul lui Heidegger. Teza lui Fédier este că întreaga gândire heideggeriană este de fapt o încercare de a depăși orice „anti-”, întrucât – așa cum spune Heidegger în *Caiete* în 1943 (reluând o idee din 1931, prezentă și ea în *Caiete*) – „orice anti- gândește în linia aceluia ceva împotriva căruia este”, adică rămâne prins în sfera sa de influență. Obiectul gândirii lui Heidegger este metafizica însăși, de la Platon la Nietzsche. A depăși cu adevărat metafizica (ce pune accentul, tocmai, pe calculabilitatea a tot ceea ce este și, finalmente, pe distrugerea lumii) înseamnă a renunța să mai fim *anti*-metafizicieni (așa cum a fost Nietzsche), deci a găsi un mod de a depăși orice „anti-”. Astfel, continuă Fédier, interpretarea lui Trawny – care insistă că Heidegger ar fi topit, într-o notație foarte discutată, nazismul și evreitatea într-un „același” metafizic – nu vede ceea ce Heidegger critică în cazul nazismului, și anume tocmai faptul că naziștii rămân, prin ura lor împotriva evreilor, prizonierii lui „anti-”. Or, Fédier consideră că acea notație nu reflectă punctul de vedere al lui Heidegger, așa cum susține Trawny, ci reflectă de fapt punctul de vedere *nazist*, care le reproșează evreilor ceea ce ei înșiși (prin mimetismul de tip „anti-”) sunt pe cale să instituie, și anume legile rasiale de la Nürnberg (1935), dorința de preservare a rasei (ariene, în cazul naziștilor), imputând în același timp evreilor că ar ține la propria rasă mai mult decât orice alt popor. Aceeași situație se repetă în cazul notației lui Heidegger despre profetii evrei, notație care începe prin cuvântul german *Prophetie*, dar pus între ghilimele.

Or, constată Fédier, Trawny ignoră aceste ghilimele și faptul că în acel moment Hitler însuși se desemnase pe sine, într-un discurs public, drept „profet”, uzurpând o trăsătură esențială a dușmanilor săi, împotriva („anti-”) căroră era. Heidegger scrie acolo că nimeni nu a gândit până la capăt ce înseamnă faptul că marii profeți au fost evrei. Și condamnă *expressis verbis* antisemitismul, ca ceva *töricht und verwerflich*, „nebunesc și condamnat”.

Adevărul este că modul de a scrie al lui Heidegger aici, în *Caiete*, cultivă sistematic ambiguitatea. De fapt, pentru el, *toți* actorii istorici ai momentului (oricât s-ar căzni ei să se situeze în tabere opuse) sunt de fapt actori ai lui *Machenschaft*, slujitori ai sfârșitului metafizicii, care a început la greci, dar căreia iudeo-creștinismul i-a încurajat, în virtutea unui principiu distructiv propriu, expansiunea. Sunt uneori exasperante ghilimelele care apar la tot pasul în notații, ca și cum Heidegger ar vrea să spună că totul poate fi citit și altfel. În spate se află, desigur, viziunea sa *seinsgeschichtlich* asupra istoriei profunde a ființei, în Occident, pe care evenimentele istorice din acea vreme, cele așa-zise *historisch*, nu o pot decât vag indica. Ca urmare a acestor ambiguități voite de exprimare, a acestor reformulări de concepte la modă în timpul său, interpretarea obiectivă a unor notații este dificilă, iar semnele de întrebare de pe marginea *Caietelor* sunt, cel puțin în cazul meu, frecvente.

*

În acest peisaj ideatic frământat a apărut în 2021 traducerea românească a volumului *Martin Heidegger: Adevărul despre Caietele Negre*, traducere făcută după versiunea germană (apărută în 2017) a originalului italian (apărut în 2016). Autorii sunt profesorul Fr.-W. von Herrmann, ultimul asistent privat al lui Heidegger și apoi editorul-șef al *Opere complete* ale lui Heidegger, profesor la Universitatea din Freiburg și autor a numeroase volume de interpretări ale operelor heideggeriene, și Francesco Alfieri, profesor la Univ. Vita-Salute San Raffaele (Milano) și editor al operelor lui E. Fink și Edith Stein. Volumul conține o prefață și o postfață a administratorilor moștenirii lui Heidegger – Hermann și Arnulf Heidegger (fiul și nepotul) –, primul susținând că „M. Heidegger nu a fost antisemit” și că „[î]n *Caietele Negre* există observații mai degrabă periferice despre evreime și ele derivă din critica adusă omenirii moderne”. Postfața arată legăturile strânse ale lui Heidegger cu mai mulți intelectuali evrei, de-a lungul întregii sale vieți (E. Blochmann, E. Husserl, W. Brock, W. și L. Szilasi, K. Löwith, H. Arendt), precum și atitudinea lui pozitivă față de evrei în timpul rectoratului său (1933–34).

După introducere, volumul este structurat în trei mari părți: 1. Lămuriri esențiale în privința *Caietelor Negre* (autor: von Herrmann), 2. *Caietele Negre* – o analiză istorico-critică *sine glossa* (autor: Alfieri), 3. Despre corespondența nepublicată a lui Fr.-W. von Herrmann (autor: Alfieri).

Introducerea conține teza principală a cărții, și anume că în „cazul Heidegger” avem de-a face cu o distorsionare gravă a gândirii lui Heidegger din *Caiete*, menită să arunce asupra acestuia acuzația de antisemitism. Autorii constată faptul că cele 14 pasaje care se referă la evrei (din vol. 94–97) nu însumează, puse cap la cap, decât 3 pagini în format A4, pe când numărul total de pagini în *Caietelor* din aceste 4 volume este de 1245. Teza autorilor este: „Toți termenii-cheie prin care Heidegger se referă la evrei și la iudaismul mondial își au originea în modernitatea de dată recentă și trebuie citite din perspectiva criticii făcute de Heidegger modernității. (...) Heidegger nu se referă în mod specific la evrei, ci la toți oamenii și la toate popoarele care trăiesc în spiritul modernității. (...) Tonul critic folosit de Heidegger în acele pasaje este prelungirea criticii modernității din perspectiva istoriei ființei” (p. 19). Adversarul principal al autorilor este interpretarea propusă de P. Trawny, pe care am rezumat-o mai sus (pe alocuri, sunt discutate și unele afirmații ale Donatellei di Cesare, care se înscriu în aceeași linie).

Prima parte, scrisă de von Herrmann, introduce diferența între „gândirea pură a lui Heidegger” (așa cum este ea expusă în scrierile rămase nepublicate până în 1989 și acum accesibile în vol. 65–72), așa-numita „gândire de factură istoric-evenimentială” (*ereignis-geschichtlich*), și, de cealaltă parte, „opiniile și convingerile private ale lui Heidegger sau intuițiile lui politice private din anii '30” (p. 26). Dacă Heidegger a corelat un termen din gândirea sa, cum ar fi cel de „gândire

calculatoare”, cu evreitatea, acest lucru „nu transformă conceptul onto-istoric în sine într-unul antisemit” (p. 27), cum susține Trawny. Cu alte cuvinte, „gândirea calculatoare” este o trăsătură a metafizicii occidentale de la greci încoace, iar ea devine predominantă la toți actorii istorici ai momentului. Aceste idei au însă un caracter personal și privat și, adaugă von Herrmann, „tot ceea ce ține de punctul 2 [convingeri personale] este absolut *neesențial*” (loc. cit.). Este important de notat că autorii se disociază de afirmațiile problematice ale lui Heidegger (p. 34), dar „nu cu prețul dezavuării operei extrem de importante a unui mare gânditor” (p. 31). Teza lui von Herrmann este că „gândirea pură” a lui Heidegger, prezentă în cele 7 tratate scrise între anii 1936–44, nu reflectă nici cea mai mică urmă de antisemitism (într-adevăr, nu există în ele nicio aluzie la evreitate). Ca atare, notațiile incriminate din *Caiete* țin de „viziunea politică privată” a lui Heidegger.

Cea de-a doua parte a cărții, scrisă de Alfieri, ocupă mai mult de trei sferturi din întreg și reprezintă o selecție a unor notații ale lui Heidegger (uneori integrale, alteori în fragmente), notații care au de-a face nu doar cu cele 14 pasaje despre evreitate, ci și cu termenii filosofici capabili să lumineze *întreg contextul în care ele au fost făcute*. Traducerea românească pune în paralel originalul german cu traducerea, astfel încât cititorii pot compara ușor versiunile (termenii-cheie sunt marcați cu bold). Apoi, Alfieri trece în revistă ideile lui Heidegger, scoțând la iveală conexiunile dintre termenii-cheie. Acest mod de a lucra este indicat de expresia *sine glossa*, adică „fără comentarii”, ceea ce presupune că cititorul poate deduce singur, având contextul la dispoziție, ce vrea Heidegger să spună. Fără îndoială, oricine vrea realmente să înțeleagă *din ce punct de vedere* spune el ceea ce se spune despre evreitate trebuie să treacă prin aceste pasaje (ba chiar și prin cele 7 tratate pomenite). Alfieri nu dorește să îl scuze pe Heidegger, ci doar să prezinte contextul acestor notații. Munca lui este binevenită, întrucât mult din ceea ce s-a scris despre *Caietele negre* dovedește grabă în a trage concluzii și concentrare strict pe pasajele problematice. Alfieri procedează cronologic, luând pe rând volumele 94, 95, 96 și 97.

Volumul 94 (1931–38) nu conține nicio notație despre evreitate, în schimb are multe notații despre național-socialism, pe care Heidegger l-a privit inițial ca pe soluția menită să repună națiunea germană pe drumul către „început” și de care se distanțează decisiv începând cu 1936 (cel puțin în varianta lui reală). Raportarea lui Heidegger din 1936–7 la național-socialism se vede din această notație: „filosofia (...) nu poate fi niciodată evaluată «politic» (...). O filosofie «național-socialistă» nu este nici «filosofie» și nici nu servește «național-socialismului»” (p. 100). Pentru Alfieri, termenii prezenți și în discursul național-socialist (luptă, sol, spațiu, înrădăcinare, exil) sunt întrebuițați de Heidegger complet diferit față de naziști: termenii „se referă exclusiv la istoria ființei (...). A recurge la alte aplicări și construcții intelectuale ideologice pornind de la o întrebuițare nepotrivită a terminologiei heideggeriene înseamnă să te lași înșelat de grave neînțelegeri hermeneutice” (p. 150). „*Gândirea istoriei ființei nu își găsește nicăieri altundeva originea* – nici în politic, nici în ideologic (...) și deci nu poate fi legată nici de antisemitism” (p. 155). Rămâne întrebarea de ce a apelat totuși Heidegger la unii termeni contaminați ai epocii? De ce acest joc periculos în proximitatea național-socialismului, chiar dacă Heidegger se delimitează de maniera primitiv-biologistă a ideologiei naziste?

Volumul 95 (1938–39) conține o importantă afirmație a lui Heidegger, prin care își precizează poziția față de filosofia la modă în național-socialism: „De aceea, putem cel mult să ne *stabilim* poziția împotriva..., dar fără să ne aruncăm într-o confruntare” (p. 164). Alfieri insistă asupra necesității „revizuirii punctelor de vedere susținute de mulți interpreți care au vrut să înțeleagă, în ultimii ani, *tăcerea* lui Heidegger ca fiind un *consimțământ tacit* pentru național-socialism” (p. 185). Pare clar că lucrurile nu stau astfel și că Heidegger critică național-socialismul, dar ambiguitățile din *Caiete* fac foarte dificilă o concluzie.

Alfieri declară apoi: „Heidegger e străin de cultura dominantă, dependentă de principiul rasial, precum și de politica care aparține acestei culturi, care face din atașamentul de pământ unica posibilitate de supraviețuire” (p. 241). În privința notației privitoare la lipsa de lume (*Weltlosigkeit*) a evreității, Alfieri susține că ea „nu este, pentru Heidegger, limitată la «iudaism» (*Judentum*), ci aparține modernității în genere, ea aparținând în mod esențial omului modern, pentru care înțelegerea lumii e filtrată prin gândirea calculatoare a modernității” (p. 246).

O critică ce s-ar putea aduce aici versiunii românești ține de traducerea lui *Judentum*. Deși Alfieri insistă că acest cuvânt trebuie înțeles la Heidegger drept „caracter evreiesc”, traducătorii au ales totuși varianta „judaism” – o variantă improprie întrucât acest termen vizează religia evreiască, la care Heidegger nu se raportează niciodată în *Caiete* și nici în altă parte. Iar „caracterul evreiesc”, pe care îl are în vedere prin cuvântul *Judentum*, are o miză aflată dincolo de etnic. În vol. 97, Heidegger vorbește de *das Jüdische* sau chiar *die Judenschaft*, ambele cu același sens de „trăsătură dominantă” sau „caracter”. În *Caiete*, *Judentum* este de găsit alături de *Christentum*, *Amerikanertum*, *Chinesentum*, *Slawentum*, *Russentum*. O altă variantă de traducere pentru *Judentum*, pe care am folosit-o eu în textul de față, ar fi fost „evreitate” (precum „creștinătate”, „slavitate” etc.).

Volumul 96 (1939–41) conține cele mai multe pasaje problematice legate de lumea evreiască. Înainte de a le aborda, Alfieri alege notații ale lui Heidegger, ce se referă la modul critic în care privește acesta național-socialismul: „Efectele pe care «viziunea» național-socialistă le are asupra poporului german sunt dăunătoare: poporul german este redus la stadiul de «masă» anistorică” (p. 255). „Primele semne ale «efectului de distrugere a ‘culturii’ adus de viziunea național-socialistă asupra lumii» au pornit de la universități, însă repercusiunile acestui efect asupra maselor au devenit inevitabile” (p. 256).

Urmează un al doilea calup de notații alese de Alfieri, în special referitoare la evreitate. Ele conțin termeni precum: pustiirea (*Verwüstung*) – înțeleasă de Heidegger ca „ecou al unui sfârșit deja decis” (e vorba de sfârșitul primului început al Occidentului, de la greci încoaec); distrugerea (*Zerstörung*) – înțeleasă ca „semn prevestitor al unui început ascuns”; eroarea sau rătăcirea (*Irre*); pustiul (înțeles ca „împotmolirea și risipirea deciziei esențiale”) și fabricația ancorată în caracterul de subiect al animalului-om ca animal de pradă; temporara sporire a lumii evreiești (*Judentum*) se întemeiază în faptul că metafizica apuseană a oferit punctul de pornire pentru expansiunea unei raționalități și capacități de calcul goale. Atacul lui Heidegger împotriva lui Husserl, care era evreu, viza omiterea întrebării cu privire la ființă și a metafizicii ca atare, pe baza căreia fabricația ființării ajunge să determine istoria; rasa este ridicată la nivel de principiu în epoca fabricației și a calculului: atunci viața ia forma prăsirii (*Züchtbarkeit*), care este tot o formă de calcul; evreii – având talent calculator – trăiesc deja de multă vreme conform principiului de rasă, motiv pentru care ei opun cea mai mare rezistență aplicării nelimitate a acestuia; fabricația și prăsirea rasială (aici Heidegger se referă la legile rasiale de la Nürnberg, privitoare la conservarea purității ariene) aduc cu sine de fapt o completă *Entrassung* a popoarelor. Acest termen, *Entrassung*, trebuie înțeles ca o „decădere” sau „degradare”. *Entrassung*, redat greșit în traducerea românească prin „derasificare”, se leagă nu de rasă, ci de faptul de a fi „rasat” al oricărui popor, așadar de excelență sa; în germană există adjectivele *rassisch*, „rasial”, și *rassig*, „rasat”, care nu mai are nimic „rasial”; *Entrassung* provine din *rassig* aici și nu cred că „derasificarea” surprinde această nuanță. Iarăși se vede jocul „la limită” al lui Heidegger pe cuvinte, glisarea de la problema „rasei” (de care se dezice în mod repetat, cum se vede și mai sus) la problema excelenței (a „rasatului”).

Pe aceste notații s-au dat bătălii în literatură: Alfieri se distanțează aici de di Cesare și de tendința ei de a citi un concept precum „pustiirea” (*Verwüstung*) ca *desertificazione*, despre care ea spune că ar fi încă o figură ascunsă a evreimii (corelat cu un alt termen, *Irre*, „rătăcirea”, el ar sugera rătăcirea evreilor în pustiu), ceea ce Alfieri respinge, afirmând că aici pustiirea este înțeleasă de Heidegger strict ontologic-istorial (p. 284, nota 74). O altă luptă se dă pe ideea de „dușman” (*Feind*), în care di Cesare vede, latent, evreul ca „dușman metafizic” (mai ales că Heidegger vorbește într-o notație de „atacul” său împotriva lui Husserl, numai că adaugă imediat că e vorba de neputința lui Husserl de a înțelege semnificația întrebării cu privire la ființă, proiectul ontologic heideggerian). Alfieri consideră că prin „dușman” Heidegger are în vedere acea „esență pervertită” (*Un-wesen*) în care a ajuns ființarea în cadrul metafizicii occidentale. Concluzia lui Alfieri este că di Cesare este condusă de prejudecăți, că dorește să instrumentalizeze gândirea lui Heidegger și că nu citește hermeneutic notațiile din *Caiete*: „în *Caiete* nu există niciunde nici cea mai mică urmă că Heidegger i-ar atribui evreului o esență metafizică” (p. 293). Afirmatia aceasta este însă, cred eu, problematică: evident, nu e vorba de evreul în sens religios sau etnic, dar cred că Heidegger afirmă clar o perspectivă metafizică asupra evreității, pe care o cuplează însă cu creștinătatea (v. mai jos).

În sfârșit, din ultimul volum, 97 (1942–48), Alfieri alege notațiile ce atestă delimitarea lui Heidegger de Hitler și de crimele național-socialismului, de care a aflat după 1945. Pe de altă parte, este semnificativ pentru modul istorial (și nu doar pur istoric, evenimential) al lui Heidegger de a privi istoria faptului că el atrage atenția că condamnarea nazismului și a crimelor sale de către aliați (plus denazificarea) nu înseamnă că numai unii dintre participanții la Al Doilea Război Mondial ar fi fost afectați de această „boală” care traversează sfârșitul modernității: tehnica, fabricația, pustiirea și nihilismul; dimpotrivă, ele continuă să domine întreg Occidentul și Rusia deopotrivă. Această frază este provocatoare: „Teroarea nihilismului final este chiar mai înfricoșătoare decât toată masivitatea (*Massivität*) călăilor și a lagărelor de concentrare” (aici, *Massivität* ar fi trebuit tradus prin „brutalitate”, căci „masivitate” – varianta aleasă de traducători – nu are sens). Heidegger caută mereu „condițiile de posibilitate” ale unui eveniment istoric concret. Iată o altă afirmație „pe muchie”: „Poporul german este ruinat din punct de vedere politic, militar și economic, este sleit de cea mai bună energie a sa, atât de nebunia criminală al lui Hitler, cât și de voința de exterminare a celor din afară [i.e. a străinătății, *Ausland*]”. Comentariul lui Alfieri: „În ochii lui Heidegger, catastrofa declanșată de Hitler (...) este semnul distinctiv al esenței-pervertite (*Unwesen*) a unei lumi în care nimeni nu mai are curajul de a gândi. Dincolo de distrugerea (...) dezlănțuită de Hitler, Heidegger analizează critic responsabilitatea istorică ce revine Americii și Rusiei” (p. 345).

Alfieri discută apoi un al doilea set de notații, orientate către un termen dificil, *Selbstvernichtung*, „autoanihilarea”. Protagonistii autoanihilării sunt toți actorii momentului: comunismul nu este ceva tipic pentru statul sovietic, ci mai ales pentru statul englez (!). Dar atunci ce are Heidegger în vedere prin „comunism” (pe care îl pune în ghilimele)? Este „constituția metafizică a popoarelor în ultima etapă a desăvârșirii modernității”. În cazul „comunismului”, este vorba de justificarea violenței și de prezentarea ei ca lipsită de nocivitate, în scopul de a impune moralitatea și educarea popoarelor, pentru a le fericii: fie în sens „gigantesc”, ca în cazul Angliei (sau al Americii, „punctul culminant al nihilismului”), fie într-un mod lipsit de scrupule (*rücksichtslos*, aici impropriu tradus prin „nesăbuit”), ca în cazul URSS. „Forma burghezo-creștină a «bolșevismului» englez este cea mai periculoasă. Fără anihilarea (*Vernichtung*) acesteia, vremurile moderne vor continua să existe”. Or, anihilarea definitivă ia chipul autoanihilării (*Selbstvernichtung*), prin faptul că „comunismul-bolșevismul” mondial își exagerează propria esență-aparentă (*Scheinwesen*), jucând rolul salvatorului moralității. Pentru Heidegger, această exagerare, „auto-fericire de sine” și cădere de sine în aparență, până la uitarea uitării de sine, este proprie subiectivității subiectului – adică a omului occidental. Iar războiul este modul în care subiectivitatea se concentrează în mâna celor puțini, umanitatea fiind astfel mai ușor controlabilă și „fericibilă”. Alfieri comentează: „«tehnologia», «Occidentul creștin» și «gândirea» sunt fenomenele în care *autoanihilarea* devine vizibilă. Astfel, «tehnica» atinge cel mai înalt nivel de *autoanihilare*, «atunci când nu mai are nimic de consumat – în afară de ea însăși»” (p. 382).

Urmează apoi ultima notație problematică despre evreitate. Mi se pare esențial să o pomenesc aici (cu corecturile mele, căci traducerea românească este pe alocuri imprecisă). Heidegger afirmă: „Anti-cristul, precum orice anti-, trebuie să provină din același temei esențial ca acela față de care este anti – așadar, precum «Crist-ul» [și nu «creștinul», cum s-a tradus], care își are originea în evreitate (*Judenschaft*). Aceasta este, în perioada Occidentului creștin, adică a metafizicii, principiul distrugerii (*Zerstörung*). Principiul distructiv ce ține de răsturnarea (*Umkehrung*) împlinirii metafizicii – adică a metafizicii lui Hegel prin intermediul lui Marx. Spiritul și cultura devin suprastructura «vieții» – adică a economiei, adică a organizării, adică a biologicului, adică a «poporului» (*Volk*). Abia atunci când ceea ce este esențial «evreiesc» în sens metafizic luptă împotriva evreiescului, atunci s-a atins punctul maxim al autoanihilării în cadrul istoriei” (vol. 97, p. 20).

După părerea mea, aici e locul unde punctul de vedere al lui Heidegger asupra evreității este cel mai clar exprimat dintre toate notațiile. După Heidegger, creștinismul (și evreitatea din el) provine din principiul distrugerii. Deși nu explică de ce așa stau lucrurile, este clar că Heidegger consideră că, prin Marx, acest principiu evreiesco-creștin „răstoarnă” (*kehrt um*) metafizica lui Hegel (care reprezintă împlinirea metafizicii occidentale, de la Platon încolo), scoțând la iveală viața, economia, organizarea, biologicul, poporul și, evident, punând bazele comunismului. Acest mod de a gândi se

lărgeste la nivel mondial, de el nescăpând nici bolșevismul, dar nici Anglia-America și nici național-socialismul. Deși Heidegger nu-l pomenește aici, deseori arată cu degetul înspre biologismul și rasismul pe care național-socialismul le promovează. Astfel, „ceea ce este esențial «evreiesc» în sens metafizic” este o formulă pentru situația filosofică actuală globală sau planetară, în măsura în care comunismo-creștinismul (cu evreitatea din el) domină, după Heidegger, totul: de la comunism-bolșevism și până la capitalism. Atunci când național-socialismul (el însuși izvorât din acest mod de a gândi „evreiesc” – de fapt, evreiesco-creștin) se întoarce împotriva *evreiescului* (pe care Heidegger nu-l pune între ghilimele, deci se referă la evreii înșiși), atunci se atinge „punctul maxim al autoanihilării în cadrul istoriei”.

Alfieri comentează, fără a intra însă în detaliile de mai sus: „Referirea la «Occidentul creștin», ca și cele la evreitate și la evrei, *nu face nicio trimitere expresă sau implicită* la ceva ce ne-ar da de înțeles – dacă așa ceva ar fi posibil – că Heidegger se referă la *poporul (Volk)* evreu ca atare. (...) În fundal rămâne mereu Occidentul creștin și categoriile la care se referă Heidegger și cu ajutorul cărora descrie cum *autoanihilarea* este, de fapt, o constantă care a fost mereu prezentă de-a lungul istoriei și apare din nou și din nou sub forme noi” (p. 382–3).

Cartea se încheie cu o ultimă parte, scrisă tot de Alfieri, unde sunt prezentate două scrisori ale lui Heidegger către Fr.-W. von Herrmann (din 1964 și 1972), precum și trei scrisori ale lui Hans-Georg Gadamer către Fr.-W. von Herrmann (una din 1987, două din 1988). Gadamer își manifestă dezaprobarea față de cartea recent apărută a lui Victor Farías (*Heidegger y el Nazismo*, 1987) și de felul în care mass-media amplifică un astfel de scandal. Trebuie precizat că au fost de-a lungul timpului câteva „scandaluri Heidegger”, toate legate de implicarea sa în național-socialism: primul a fost stârnit de cartea lui Farías (1987), al doilea, de cartea lui Emmanuel Faye (*Heidegger, l'introduction du nazisme dans la philosophie*, 2005), al treilea, de cartea lui Peter Trawny, mai sus prezentată (2014). Ele au stârnit la rândul lor contrareplici, cum ar fi (la primul scandal) cartea lui Fr. Fédier, *Heidegger. Anatomie d'un scandale* (1988), sau (la al doilea scandal) cartea editată de Fédier, *Heidegger, à plus forte raison* (2007). Cartea lui von Herrmann și Alfieri încearcă să dea o replică lui Trawny. Din punctul meu de vedere, simplul fapt că adună la un loc atâtea notații din *Caietele negre* și oferă cititorului o perspectivă asupra întregului context în care au fost făcute notațiile despre evreitate este ceva pozitiv. Odată cu apariția *Caietelor* și încheierea publicării *Opere complete*, problema antisemitismului lui Heidegger capătă în sfârșit terenul ultim de dezbateră. Cartea lui Trawny este, prin accesul la *Caiete*, mult mai incisivă și mai radicală decât lucrările lui Farías sau Faye (păcat că nu este mai elaborată, având doar 135 de pagini). Iată de ce răspunsul dat de von Herrmann și Alfieri se ridică la înălțimea provocării.

Bogdan Mincă